

BEJ

مجله اخلاق زیستی

دوره دهم، شماره سی و پنجم، ۱۳۹۹

Journal Homepage: <http://journals.sbmu.ac.ir/be>

مقاله پژوهشی

سنجش شاخصه‌های وجودشناختی لذت در ترازوی وحی

محسن شیرواند^۱، زهراسادات میرهادی^{۲*}

۱. استادیار، گروه معارف اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اهل‌البیت، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

۲. کارشناس ارشد نهج‌البلاغه، دانشکده الهیات و معارف اهل‌البیت، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: بی‌تردید موضوع لذت اساسی‌ترین نیاز هر انسانی است. انسان فطرتاً طالب لذت و دوری‌گزین از رنج و الم است. بحث سنجش معیارهای لذت را نخستین‌بار فیلسوف معروف انگلیسی، جرمی بنتام، مطرح کرد. هدف این پژوهش تبیین شاخصه‌های وجودشناختی لذت از منظر آموزه‌های وحیانی است.

مواد و روش‌ها: در این پژوهش تحلیلی با رویکرد کیفی، پس از مرور ادبیات نظری پژوهش، شاخصه‌های وجودشناسی لذت از آیات قرآن کریم استخراج و تحلیل، و رهیافت‌های وجودشناختی بر اساس آن ارائه شد.

یافته‌ها: مهم‌ترین شاخصه‌های وجودشناختی لذت استخراج شده از قرآن کریم پایداری و دوام، خیر محض، رشد وجودی، خلوص، باروری و زایش، امنیت و آرامش روان، گستردگی و شمول، نقد و مطمئن‌الحصول‌بودن، رضایتمندی و حیات طیبه است. تنظیم زندگی دنیوی بر مبنای شاخصه‌های وجودشناختی پیشگفته، موجب دو رهیافت هدایت الهی و افزایش ظرفیت درونی انسان است.

ملاحظات اخلاقی: در تالیف این مقاله همه اصول اخلاقی نظیر اصالت متن، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

نتیجه‌گیری: یافته‌ها نشان می‌دهد که لذت از منظر قرآن کریم، امری ذهنی و غیر واقع‌گرایانه نیست، بلکه بر اساس آموزه‌های وحیانی، امری واقعی و دارای معیارهای قابل سنجش است، اگرچه اغلب آیات قرآن در قالب توصیه و اندرز ذکر شده، لکن این گویه‌های به ظاهر ساده خود حکایت از واقعیتی عینی، اما مستور در دل هستی دارد.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۸/۰۸

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۲/۲۷

تاریخ انتشار: ۹۹/۰۵/۱۴

واژگان کلیدی:

فلسفه اخلاق

قرآن کریم

لذت

وجودشناختی

* نویسنده مسئول: زهراسادات میرهادی

آدرس پستی: ایران، اصفهان، دانشگاه اصفهان، دانشکده الهیات و معارف اهل‌البیت.

تلفن: ۰۳۱ ۳۷۹۳ ۲۳۰۸

نمبر:

پست الکترونیک:

zahrasadat.mirhadi2016@gmail.com

۱. مقدمه

می‌گردد. بر این اساس وی معتقد است اگر زندگی توأم با رنج و ناراحتی باشد، در آنجا که آلام به حداقل می‌رسد در مقابل آن، لذا لذت انسان در سطح بالایی قرار دارد که سعادت صدق می‌کند. بنابراین سعادت خواهی فطری بشر بوده و همگان طالب لذت دائمی با کیفیت و بیشتر هستند (۴). مفهوم لذت در همه نظام‌های اسلامی و غیر اسلامی یک مفهوم مقایسه‌ای است. چیزی که اسلام به طور ویژه مطرح می‌کند و منشأ تفاوت با نظام‌های دیگر می‌شود، این است که لذت و الم منحصر در حیات دنیوی نبوده، بلکه لذات و آلام جاودانه‌ای را در نشئه آخرت معرفی کرده که بسیاری از تحلیل‌های لذت‌گرایانه را با چالش مواجه ساخته است. آیات فراوانی وجود دارد که به وجودشناسی لذت در ساحات مختلف می‌پردازد. سؤال این است که به راستی در فرهنگ قرآنی ماهیت لذت چیست و از چه شاخصه‌هایی برخوردار است؟ ما در این پژوهش سعی داریم نگاه جامعی به این موضوع داشته باشیم و به بررسی جوانب مختلف آن بپردازیم.

۲. ملاحظات اخلاقی

در این اثر سعی شده است با حفظ همه اصول اخلاقی، نکات مستخرج‌شده با رعایت اصل امانتداری انجام پذیرد.

۳. مواد و روش‌ها

در این مطالعه کیفی، پس از مرور ادبیات نظری پژوهش، شاخصه‌های وجودشناسی لذت از آیات قرآن کریم استخراج و تحلیل و رهیافت‌های وجودشناختی بر اساس آن ارائه شد.

۴. بحث

۴-۱. گونه‌شناسی لذت: سودگرایی معاصر منقح شده لذت‌گرایی کهن است. لذا آنگاه که از سودگرایی و لذت‌گرایی سخن به میان می‌آید، در عین تفاوت‌های مفهومی، معانی و اهداف یکسانی را دربر می‌گیرد. در این مقام باید به این نکته

یگانه وجه مشترک نظامات اخلاقی، تئوریزه‌سازی مسأله سعادت است؛ مسأله‌ای که هم اندیشمندان غربی و هم اسلامی مباحث فراوانی از اندیشه‌های خویش را بدان اختصاص داده‌اند. بخش عمده‌ای از اندیشمندان معاصر علم اخلاق در غرب، سعادت را چیزی جز لذت‌جویی و لذت‌طلبی ندانسته و معتقدند لذت امری اصلی و دیگر امور ارزشی تبعی دارند. بحث تعیین شاخص برای لذت را نخستین‌بار جرمی بنتام (۱۸۳۲-۱۷۴۸ م.) فیلسوف حوزه اخلاق مطرح و به معرفی هفت شاخص عمده اقدام کرد. اندیشمندان اسلامی نیز اعم از حکمای سلف و متأخر به این بحث بیشتر در دامان سعادت توجه کرده‌اند. ابن سینا معتقد است سعادت مطلوب نهایی و کمال واقعی انسان است (۱). ایشان لذت و الم را متناسب با کمال و خیر و یا زیان و شقاوت تعریف کرده و معتقد است لذت نائل‌شدن به چیزی است که برای مدرک کمال و خیر است و الم نیل به چیزی است که نسبت به مُدرک آن زیان‌آور است (۲). صدرالمُتألهین شیرازی در اسفار رویکرد متفاوتی را پیشه کرده به نحوی که چشیدن را شرط لذت ندانسته، بلکه احساس و ادراک را در تعریف لذت کافی دانسته است (۲). علامه طباطبایی (ره) صاحب تفسیر قیم‌المیزان در تفسیر آیه ۱۰۵ سوره هود دو عنصر خیر و لذت را در معنای سعادت دخیل دانسته و اعتقاد دارد هر چیزی دارای سعادت است و سعادت هر شیء نیل به خیری وجودی است تا بدین‌وسیله موجبات کمال را دریابد و متلذذ شود. ایشان چون انسان را موجودی دو ساحتی دانسته سعادت و لذت وی را حسی - روحی تلقی می‌کنند. از منظر آیتا.. جوادی آملی لذت ادراک ملایم است. ادراک چیزی است که با طبع انسان ملایمت داشته باشد. ادراک امور ناملایم به حال انسان الم محسوب می‌شود (۳). آیتا.. مصباح یزدی نیز لذت را مطلوب انسان و خواسته وی و حتی پا را فراتر گذاشته و لذت را مطالبه هر موجود ذی‌الشعور دانسته است. وی سعادت را مفهومی انتزاعی دانسته که دوام لذت و شدت منشأ انتزاع آن محسوب

خود غالب شود. از طرفی فردی که توانایی کنترل شهوت و غضب را از کف بدهد، گرچه به مقتضای شهوت و غضب قیام کرده و به حسب ظاهر فاعل است، لکن او منفعل عمل کرده است (۳). کلام وحی تأکید دارد که انسان افعال خود را با لذت انجام دهد، لکن لذت مورد تأیید قرآن و شاخصه‌های آن تفاوت مبنایی با نظر لذت‌گرایان دارد.

۴-۲. **شاخصه‌های لذت:** قرآن کریم شاخصه لذت را از زوایای متعددی نگریسته که عبارت است از:

۴-۲-۱. **شاخصه‌های وجودشناختی:** از مهم‌ترین شاخصه‌های وجودشناختی لذت می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- دوام و پایداری: لذات این جهانی با همه تنوع خود دارای یک ویژگی قطعی است: فنا و زوال. بقا امری خواستنی و مطابق فطرت و فنا امری ناخواستنی و مغایر فطرت است. فطرت امری وجودی و درونی است (۶). در واقع وقتی می‌گوییم چیزی فطری است، بدین معناست که بذر آن در وجود انسان کاشته شده و جزئی از وجود آدمی به شمار می‌رود (۷)، لذا ما به ازای لذات انسان باید از ویژگی پایداری برخوردار باشد (۸). قرآن کریم در آیه ۹۶ سوره نحل آخرت و نِعَم لذت‌بخش موجود در آن را با وصف «باقی» و برخوردار از پایداری یاد می‌کند: «مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ». علامه طباطبایی (ره) می‌فرماید: «این جمله در مقام تعلیل آیه قبلی است که می‌فرماید: «إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ» و آن را توجیه می‌کند به این‌که آنچه در زندگی دنیا (که یک زندگی مادی و قائم بر اساس تحول و دگرگونی است، و قوامش بر اساس حرکت و تغییر و زوال است) در دست شماسست، مانند همه دنیا دستخوش زوال است و آنچه نزد خدای سبحان است و آن را به خصوص به پرهیزگاران وعده داده باقی است و زوال و فنا نمی‌پذیرد، و هر عاقلی می‌داند که باقی بهتر از فانی است» (۹). قرآن در آیه ۶ سوره قصص لذت پایدار را آن لذتی می‌داند که نزد خداوند به ودیعت گذاشته شده باشد: «وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى». این آیه حاکی از آن است که تمام نعمت‌های مادی دنیا دارای عوارض ناگوار و مشکلات گوناگونی است و

توجه کرد که لذت و الم دو مفهوم بنیادین مکتب سودگرایی محسوب می‌شود. جرمی بنتام، فیلسوف سودگرای انگلیسی نیز با همین دو مفهوم به تبیین نظریه خود پرداخت. از منظر بنتام معیار ارزشگذاری افعال آدمی به میزان سود حاصله بر می‌گردد. عبارت معروف «بیشترین سود برای بیشترین افراد» عصاره نظریه بنتام است. بر این اساس توجه به سود و لذت جمعی برای وی از اهمیت بسیاری برخوردار بوده است. وی ماهیت لذت را امری عمومی و قابل فهم برای همگان می‌دانست و معتقد بود در این‌باره به نازک اندیشی‌های متافیزیکی نیازی نیست و مراد از لذت چیزی است که همگان درکی از آن دارند (۵)، نظیر لذت خوردن و آشامیدن یا گوش دادن به یک موسیقی و یا لذت خواندن یک کتاب و یا حتی نجات یک انسان.

انسان دارای دو قوه علمی و عملی است. قوه علمی، خود دارای مراتب حسی، تخیلی، وهمی و عقل نظری است و قوه عملی نیز به شهوت، غضب و عقل عملی تقسیم می‌شود. قهراً لذت هم به دلیل وابستگی به قوای روحی، شأنی علمی و عملی دارد. گاهی شهوت و غضب انسان لذت می‌برد و گاهی حس، خیال، وهم و عقل. انسان در عین حال که دارای قوه علمی و عملی است از جهاتی افعال او نیز به دو دسته تقسیم می‌شود: فعلی و انفعالی. گاهی انسان از کارکردن و گاهی از پذیرش کار لذت می‌برد. انسان‌های کامل در اثر تهذیب روح فاعل محض هستند. به عبارتی انفعال در آن‌ها نیست، بلکه فعل و انفعال آن‌ها عین فعل است و از چیزی که پایین‌تر از آن است اثر نمی‌پذیرند. برای مثال، هنگامی که کسی باعث عصبانیت انسان شود و صفت کظم غیظ در او ظهور کند، اگرچه فروبردن خشم و تحمل به حسب ظاهر امری انفعالی است، لکن در حقیقت فعل است نه پذیرش، یعنی صفاتی که در انسان ظهور می‌کنند لزوماً بیانگر بعد انفعالی نیست، بلکه گاهی اوقات ممکن است صفتی به ظاهر حیثی انفعالی داشته باشد، لکن در واقع امری فعال است. این بدان علت است که انسان بر اساس نوعی فعالیت روحی توانسته بر صفت عصبانیت

هیچ نعمت مادی، خالی از ضرر و خطر یافت نمی‌شود (۱۰). به علاوه خداوند در آیه ۱۰۸ سوره هود می‌فرماید: «و اما الذین سعدوا ففی الجنة خالدین فیها». این آیه نیز همانند آیات پیش گفته، اشاره به ویژگی دوام و پایداری لذت برای افراد سعادت‌مند می‌کند. راغب اصفهانی معتقد است که «الْخُلُودُ فی الجنة» به معنای باقی‌بودن اشیا بر حالتی است که هیچ فسادی بر آن‌ها عارض نمی‌شود (۱۱). مع‌الوصف انسان که فطرتاً به دنبال بقای لذت خویش است، باید بداند پایداری و خلود لذت از ویژگی‌های قطعی لذات قرآنی تلقی می‌شود.

- خیر محض: یکی دیگر از خصایص وجودشناختی لذت این است که ذات آن باید سراسر «خیر» باشد. در بسیاری از آیات قرآن، آنگاه که یادی از لذت‌های الهی شده، آن‌ها را برخوردار از وصف خیر می‌کند. در آیه ۳۶ سوره شوری می‌فرماید: «فَمَا أُوتِیْتُمْ مِنْ شَیْءٍ فَمَتَاعُ الْحَیَاةِ الدُّنْیَا وَ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَیْرٌ وَ أَتَبٰی لِلَّذِیْنَ آمَنُوا وَ عَلٰی رَبِّهِمْ یَتَوَكَّلُونَ.» علامه طباطبایی (ره) خیر را به «خلوص از الم» تفسیر کرده و معتقد است دلالت خیربودن لذت در این آیه وابسته به ذخیره آن نزد خداوند است و ذخیره هر چیز نزد خدا خالص و ناآمیخته با ناگواری‌هاست (۹). قرآن کریم معیار کارها را وابسته به حیث «خیر» کرده و از جنبه لذت و سود ظاهری اجتناب داده و تأکید کرده که خیریت یک امر وابسته به بیان وحی است. در آیه ۲۱۶ سوره بقره آمده است: «عسی ان تکرهوا شیء و هو خیر لکم»، لذا شاخص «خیر» در گزینش لذت، بدین‌معناست که الم و رنجی گرداگرد آن نچرخد. هر فعلی که خالی از این حیث وجودی باشد ضرر و زیان مترتب بر آن خواهد بود.

- رشد وجودی: یکی از شاخصه‌های عمیق لذت، «رشد» و کمال انسان است. لذت باید موجبات رشد و ترقی فرد را فراهم آورد. لذت رخوت‌زا لذتی اصیل و متناسب با وجود انسان نیست. در ذات روح سائقی به سوی تکامل وجود دارد. به هر میزان که کمال نفس بیشتر شود، درجه لذت او هم بیشتر خواهد بود و اگر کمال ثابتی برای نفس حاصل شود لذت پایداری هم برای نفس حاصل می‌شود (۱۲). قرآن کریم در

برخی آیات به لذت رشدزا اشاره کرده و آن را یکی از موازین و شاخصه‌های مهم لذت برشمرده، از جمله در آیه ۲۶۱ سوره بقره «مَثَلُ الَّذِیْنَ یَنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِی سَبِیْلِ اللّٰهِ کَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِی كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ»، این آیه اشاره دارد که انفاق، تنها پاداش اخروی ندارد، بلکه سبب رشد و تکامل وجودی انسان هم می‌شود (۱۳). در واقع عمل هر انسانی پرتوی از وجود اوست. هر قدر عمل گسترش یابد، وجود انسان رشد و توسعه بیشتری می‌یابد. قرآن کریم در این زمینه در آیه ۷ سوره ابراهیم می‌فرماید: «لَیْنِ شُكْرُكُمْ لِاَیْدِنَاكُمْ وَ لَیْنِ كَفْرُكُمْ اِنَّ عَذَابِی لَشَدِیْدٌ.» به نظر می‌رسد قرآن می‌خواهد این نکته را درباره افعال اخلاقی بیان کند که فعل اخلاقی در طراز آموزه‌های قرآنی، فعلی است که هم دارای پاداش اخروی باشد و هم رشد انسان را تأمین کند. بنابراین بین رشد، لذت و عمل رابطه تنگاتنگ و دو طرفه‌ای وجود دارد. رشد باعث ایجاد لذت می‌شود و درک لذت نیز متناسب با میزان رشد انسان است. از طرف دیگر صدور افعال اخلاقی به میزان رشد انسان در نوسان است.

- خلوص: تمام تلاش انسان در زندگی متمرکز بر اصل «عدم حضور الم در لذات» است. یکی از وجوه مشترک مساعی انسان‌ها این است که لذت او خالص‌تر و ناب‌تر باشد، هرچه عیار خلوص لذت بالاتر برود، میزان رضایت وی از زندگی افزون‌تر خواهد بود. به طور کلی دو نوع رنج وجود دارد: رنج‌های زوال‌پذیر و رنج‌های زوال‌ناپذیر. برخی رنج‌ها بسته به فلسفه وجودی آن در بستر زمان زایل می‌شود، اما برخی دیگر آمیخته با حیات این‌جهانی است. گوهر حیات دنیا به نحوی سرشته شده که رنج در همه حوزه‌های زیستی امتداد دارد. در آیه ۱۵۵ سوره بقره می‌فرماید: «وَ لَبَّلُوْكُمْ بِشَیْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَ الْجُوعِ وَ نَقْصِی مِنَ الْاَمْوَالِ وَ الْاَنْفُسِ وَ الثَّمَرَاتِ وَ بَشِّرِ الصَّابِرِیْنَ.» این موضوع در دیگر کتب آسمانی ذکر شده است. در سفر پیدایش: ۱۹/۳ از عهد عتیق در کتاب مقدس، خطاب به آدم (ع) آمده: «به عرق پیشانی‌ات [تلاش و زحمت فراوان] نان خواهی خورد تا حینی که به خاک راجع گردی...». وجود

(۱۵). قرآن کریم در آیه ۲۰ سوره شوری لذت بارور را این چنین معرفی می‌کند: «وَمَنْ كَانَ يَرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ». دو نکته از این آیه شریفه مستفاد می‌شود: اولاً بین عمل اخلاقی انسان و ماده جهان رابطه قطعی وجود دارد، این‌گونه نیست که عمل انسان بی‌تأثیر بر جهان باشد، جهان زبان اخلاق را به خوبی می‌فهمد، حوادث کون و فسادی جهان ریشه در اعمال اخلاقی انسان دارند؛ ثانیاً بذره‌های عمل اخلاقی انسان متفاوت‌اند، برخی اعمال پرمحصول، نامحدود، جاودانه و بارورند و برخی دیگر محصولات کم‌برگ و بار و نابارور (۱۰). خداوند در سوره بقره آیه ۲۴۵ باروری را در وجهی دیگر این‌گونه به نمایش می‌گذارد: «مَنْ ذَا الَّذِي يقرضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيضاعفه لَهُ أَضعافاً كَثِيراً». در واقع هرگونه هزینه‌ای که انسان در مسیر الهی خرج کند، نوعی قرض دادن به خدا تلقی شده و عملی بارور و زایشی است. آنجا که وعده افزایش چندین برابری آن را داده است: «فَيضاعفه لَهُ أَضعافاً كَثِيراً» (۹). شایان ذکر است که در «فیضاعفه» ضعف به معنای دوجندان است، یعنی این قرض را ما دو برابر رد می‌کنیم. کلمه «اضعافاً کثیره»، یعنی هر ضعف از آن را نیز مضاعف می‌کنیم، دو برابر را چهار برابر و چهار برابر را هشت برابر و هشت برابر را شانزده برابر و هکذا. از آنجا که خداوند مکان رد این پاداش زایشی را معین نکرده، به مقتضای اطلاق شمولیت آن هر دو حوزه را دربر می‌گیرد (۱۶). در واقع می‌توان این‌چنین گفت که هرچه فعل اخلاقی بارورتر باشد، از ارزش اخلاقی بیشتری برخوردار است.

- امنیت و آرامش روان: لذات دنیای مادی با رنج‌ها و آلام روحی نظیر بی‌قراری، تشویش و دلتنگی روانی همراه است. برای در امان ماندن از این آلام، مغناطیس قوی لازم است که به آن‌ها جهت واحدی بدهد (۱۷). قرآن کریم در آیه ۲۸ سوره رعد می‌فرماید: «الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ»، این آیه اشاره به این نکته دارد که «آرامش» و «دلهره» نقش بسیار مهمی در «سلامت» و «بیماری» فرد و جامعه و سعادت و یا بدبختی انسان‌ها دارد (۱۰). از منظر قرآن کریم متعلق لذت

آیه‌ای واقع‌نما در قرآن کریم وجود لذت ناب و خالص را سراسر مردود و به جهانی دیگر حواله می‌دهد. در آیه ۴ سوره بلد می‌فرماید: «لقد خلقنا الانسان في كبد»، این آیه شریفه بیانگر آن است که آمیختگی حیات انسان با رنج (با همه شؤونات و جوهرش اعم از کنش‌ها و واکنش‌ها، سودها و لذات، ترقی‌ها و رندها و...) امری قطعی و سنت لایتبدل الهی است. شاید بتوان از این آیه شریفه اصول زیر را این‌گونه استخراج کرد: ۱- لذت این جهانی، امری قطعی است؛ ۲- میزان این لذت بسیار اندک است؛ ۳- لذت حاصله، آمیخته با انواع رنج‌هاست (۱۴).

قرآن در آیات بسیاری لذت خالص عاری از هر گونه رنج را امری نه این جهانی که از ویژگی‌های آخرت می‌داند. در سوره انسان آیات ۱۶-۱۳ می‌فرماید: «مُتَكَبِّرِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا؛ وَ دَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَ ذُلَّتْ قُطُوفُهَا تَذَلِيلًا».

در آیه ۱۵ سوره محمد می‌فرماید: «مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى».

در آیه ۷۱ سوره زخرف می‌فرماید: «فِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ».

در آیه ۱۷ سوره سجده آمده است: «فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ».

در آیه ۲۵ سوره نبا آمده است: «لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيَمًا». مع‌الوصف نتیجه می‌گیریم اولاً قرآن به لذت بسیار بها می‌دهد؛ ثانیاً لذت مطلوب از منظر قرآن لذتی ناب و خالص و غیر آمیخته با رنج است؛ ثالثاً ارائه چنین لذتی نه در دنیا که در آخرت امکان‌پذیر است؛ رابعاً انحصار لذت در حوزه مادی خطاست، لذت روحانی از درجه خلوص بیشتری برخوردار است.

- باروری و زایش: قرآن کریم این حقیقت را که لذت بارور دارای ارزش وجودی بیشتری است، تأیید می‌کند. لذت بارور به لذتی گفته می‌شود که علت زایش لذات دیگر هم می‌شود

انسان باید چیزی باشد که ضامن آرامش و امنیت خاطر او و فاقد درد و اضطراب در وی باشد. اگر لذتی حتی نفع حداکثری داشته باشد، اما در عوض امنیت و آرامش انسان را سلب کند، لذتی مردود است. قرآن کریم در آیه ۳۸ سوره بقره می‌فرماید: «فمن تبع هداى فلا خوف عليهم ولا هم يحزنون.» مراد در این آیه مطلق خوف است، لکن از آنجا که انسان مؤمن معرفت دارد، بلیات موافق حکمت و مصلحت و موجب ارتقای رتبه و درجه اوست، به قضای الهی راضی و نسبت به اوامر حق تسلیم است (۱۶). در واقع حزن به واسطه فوت منافع و وارد شدن مکاره و مضار است و کسی که پیروی هدایت پروردگار را بنماید، منفعتی از او فوت نمی‌شود و ضرری نیز بر او وارد نمی‌گردد، اما آنچه از منافع دنیوی به او نرسد، در حقیقت صلاح او نبوده و اگر صلاحش بود به او می‌رسید و منافع اخروی نیز چیزی از او منع نخواهد شد (۱۶). به هر حال امنیت‌بخشی و روان‌آرامی از شاخصه‌های مهم لذت مورد تأیید قرآن بوده و نمی‌توان چنین خصوصیتی را از لذت سلب کرد.

- گستردگی و شمول: شمولیت لذت امری است که هر انسان منصفی بدان معترف است (۱۸). این‌که صرفاً یک نفر و یا عده اندکی از فعلی لذت ببرند و دیگران از آن محروم باشند، ارزش اخلاقی اندکی دارد. به هر میزان که لذت، گستره بیشتری داشته و علاوه بر فاعل، عده‌ای دیگر از مردمان از آن التذاذ یابند، ارزش اخلاقی آن فعل بیشتر خواهد شد (۸). خداوند در آیه ۲۶۱ سوره بقره درباره شمولیت لذت می‌فرماید: «مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ.» در این آیه از فعل اخلاقی انفاق به عنوان یک فعل شامل یاد شده است. در قرآن مثال‌های فراوانی در این زمینه آمده است، مثلاً تشویق قرآن به انفاق، عفو، ایثار، جهاد و... که این موارد علاوه بر این که سبب پیشرفت و رشد وجودی خود انسان است، سبب سود و لذت دیگران نیز می‌شود.

- مطمئن الحصول: در واقع لذت نقد و قابل حصول بودن از مؤلفه‌های بنیادین هر لذتی محسوب می‌شود (۱۹). سؤالی که مطرح است، این است که آیا وعده‌های الهی نقد است؟ آیا

قرآن و دین مبین اسلام استفاده از لذات را به آخرت حواله می‌دهد؟ در پاسخ این سؤال باید به چند نکته کلیدی توجه شود: اولاً دنیا به دلیل مادی بودنش ظرفیت تحقق کامل همه وعده‌های الهی را ندارد؛ ثانیاً انسان موجودی است که از هر حیث محدود است. این‌گونه نیست که بتواند به طور کامل همه لذات مادی و معنوی را درک کند. حجاب‌ها و محدودیت‌های فراوانی در درک لذات وجود دارد، اما با وجود این، وعده‌های الهی نقد و مطمئن‌الحصول هستند. بسیاری از افراد این‌گونه می‌اندیشند که وعده‌هایی که خداوند در قرآن کریم بدان‌ها پرداخته اموری اخروی است و حتی اگر در دنیا محقق شوند، مدت‌های مدیدی باید در انتظار آن‌ها ماند. به بیان دیگر وعده‌های الهی اموری نسبی هستند. در پاسخ به این نکته باید دانست که هیچ یک از وعده‌های الهی نسبی نیست، بلکه انسان به قدر طاقت و ظرفیت حیات این جهانی آن‌ها را در «لحظه» دریافت می‌کند. منتهی باید به این نکته توجه داشت که اولاً حیات این جهانی ظرفیت همه لذات و آلام وعده داده شده را ندارد؛ ثانیاً انسان نیز از ظرفیت محدودی برای درک این امور برخوردار است. برای مثال، کم‌ترین لذتی که انسان پس از «بخشش و انفاق» مال به یک فقیر «آنا و در لحظه» دریافت می‌کند، حس آرامش و رضایت روحی است. تردیدی وجود ندارد، ایجاد حس آرامش (لذت) بعد از انفاق مال نتیجه احسان انسان بوده است، اما درک همه لذاتی که انسان از این حسنه دریافت می‌کند در حیات اخروی است، لذا از منظر قرآن کریم بهشت و دوزخ (لذت و الم) امری نقد است. شاید بتوان بیان قرآن کریم را درباره نقیص بودن لذات و آلام (بهشت و دوزخ) چنین دسته‌بندی کرد: اولاً بهشت و جهنم موجود است؛ ثانیاً نه‌تنها در قیامت، بلکه هم‌اکنون موجود است؛ ثالثاً نه‌تنها بهشت و جهنم هم‌اکنون موجود است، بلکه به انسان نزدیک است؛ رابعاً نه‌تنها نزدیک است، بلکه از چیزهای دیگر به انسان نزدیک‌تر است؛ خامساً هم‌اکنون انسان در بهشت و جهنم به سر می‌برد (۳). خداوند در آیات متعدد به این‌که بهشت «هم اکنون» موجود و آماده است، اشاره دارد، مثلاً در آیه ۱۳۳

در حوزه لذت هم خود به مقام رضایت برسد و هم اطرافیان از او راضی باشند. حال اگر انسان مؤمن باشد، رضایت الهی جایگزین رضایت اطرافیان خواهد بود. خداوند در آیه ۱۱۹ سوره مائده درباره این رضایت دو طرفه می‌فرماید: «رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ». انسان طراز قرآن کریم اگر غرق عالی‌ترین نعمت‌ها باشد، ولی احساس کند محبوب از او ناراضی است، تمام آن نعمت‌ها و مواهب در کامش تلخ می‌شود. آیه ۷۲ سوره توبه از این حقیقت پرده‌داری می‌کند: «و رضوان من الله اكبر». استفاده از لفظ «نکره» در توصیف رضوان الهی بیانگر ارزشمندی بی‌توصیف این مقام است.

- حیات طیبیه: از منظر قرآن کریم یک امر لذت‌بخش باید «طیب» باشد، یعنی علاوه بر پاکی ظاهری، ذات آن لذت نیز باید مبرا از نقص و آلودگی باشد. راغب اصفهانی طیب را چیزی دانسته که حواس و نفس آدمی از آن لذت می‌برد (۱۱)، لذا به هر چیز که از آلودگی ظاهری و درونی پاک، خوشایند، دلنشین و طبع پسند است طیب می‌گویند و تفاوت آن با طاهر در همین نکته است، زیرا در طهارت تنها پاکی و دوربودن از پلیدی و آلودگی نهفته است، لکن در طیب افزون بر آن خوشایندی، دلنشینی، لذت‌بری نفس از آن مورد نظر است (۲۱). بنابراین کسب حیات طیبیه از شاخصه‌های اصلی قرآن است. لذتی که طیب نباشد، اصالت و قوام هم ندارد. خداوند در آیه ۹۷ سوره نحل می‌فرماید: «فلنحییه حیاة طیبیه». قرآن کسب حیات طیبیه را از وجوه حیات دنیوی می‌داند، هرچند حیات طیبیه غایت و هدف نهایی انسان نیست، لکن از این جهت که حیات طیبیه مقدمه‌ای برای رسیدن به ذی المقدمه است (۲۲)، می‌توان گفت در زندگی انسان هدف است (۱۴).

۴-۲-۲. رهیافت‌های وجودشناختی لذت: اساسی‌ترین

رهیافت‌های وجودشناختی لذت در قرآن عبارت است از:
- وصول به هدایت، مغفرت و تأیید الهی: یکی از نتایج لذت مورد تأیید قرآن، نیل به هدایت و تأیید الهی است. خداوند در آیه ۱۶ سوره مائده می‌فرماید: «يَهْدِي بِهٖ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ

سوره آل عمران می‌فرماید: «اعدت للمتقين» و یا در آیه ۹۰ سوره شعراء می‌فرماید: «و ازلفت الجنة للمتقين» که همگی مشعر به این معنایند که این لذات هم‌اکنون نقد موجودند. خداوند در آیه ۱۱۱ سوره توبه می‌فرماید: «ان الله اشترى من المؤمنین انفسهم و اموالهم بان لهم الجنة». این آیه نیز نقدی بودن بهشت را تأیید کرده و تأکید می‌کند که خداوند جان‌ها و اموال مؤمنان را خریداری و متاع بهشت را نقدی به آن‌ها اعطا می‌کند. در ادامه آیه می‌فرماید: «ومن اوفى بعهده من الله؛ چه کسی وفادارتر از خدا به عهدش است.» همین آیه به تنهایی به این حقیقت مشعر است که این معامله قطعی و یقینی، نقدی است.

- رضایتمندی: از وجوه بارز هر لذتی رضایتمندی است. لذت بی‌رضایت نه تنها لذت نابی محسوب نمی‌شود، بلکه خواستنی هم نیست (۲۰). هر مرارت و رنجی برای لذت است و هر لذتی برای رضایت. رضایت خواستنی‌ترین نقطه انتهایی هر تلاش و لذتی است. ممکن است انسان واجد همه چیز باشد، لکن به آنچه دارد راضی و قانع نباشد، بدیهی است آن همه نعمت با این روحیه او را خوشبخت نخواهد کرد و ناراحتی مرموزی دائماً او را آزار می‌دهد و آرامش روح و روان را از او ساقط می‌کند (۱۰). از منظر قرآن عالی‌ترین نوع رضایت مخصوص خداست. هیچ انسانی نمی‌تواند آن لذت معنوی و احساس روحانی را که حاصل از رضایت الهی است، توصیف کند (۱۰). خداوند در آیه ۱۵ سوره آل عمران به رضوان و رضایت خود اشاره کرده و می‌فرماید: «و رضوان من الله». رضوان از خواسته‌های انسان است و در رضوان خدا از انسان، مشیت مطلقه انسان وجود دارد. تمام مساعی انسان برای این صورت می‌پذیرد که «مشیت مطلقه» به دست آورد. مشیت مطلقه، یعنی توسعه و ازدیاد دایره قدرت انسان در همه حوزه‌ها. در واقع این خواست انسان است که هر کاری را که می‌خواهد انجام دهد و قدرتش را تا دورترین آرزوهایش توسعه دهد، لکن چنین تلقی‌ای خطاست، مشیت مطلقه صرفاً با رضایت خدا تأمین می‌شود (۹). در واقع این خواسته فطری انسان است که

۵. یافته‌ها

مهم‌ترین شاخصه‌های وجودشناختی لذت استخراج‌شده از قرآن کریم پایداری و دوام، خیر محض، رشد وجودی، خلوص، باروری و زایش، امنیت و آرامش روان، گستردگی و شمول، نقد و مطمئن الحصول بودن، رضایتمندی و حیات طیبه است. تنظیم زندگی دنیوی بر مبنای شاخصه‌های وجودشناختی پیشگفته، موجد دو رهیافت هدایت الهی و افزایش ظرفیت درونی انسان است.

۶. نتیجه‌گیری

لذت کیفیتی نفسانی است که با شاخصه‌هایی قابل سنجش است. شاخصه‌های وجودشناختی لذت قرآنی کیفی‌ترین و عمیق‌ترین نوع هستند. مهم‌ترین این شاخصه‌ها عبارتند از: پایداری و دوام، خیر محض، رشد وجودی، خلوص، باروری و زایش، امنیت و آرامش روان، گستردگی و شمولیت، نقد و مطمئن الحصول بودن، رضایتمندی و حیات طیبه. همچنین لذات این جهانی از نوع لذات انفعالی محسوب می‌شود و جزء سطحی‌ترین لذات به شمار می‌آید. لذت از منظر آموزه‌های قرآنی هر دو بعد جسمانی - روحانی و همچنین حیات این جهانی و آن جهانی را پوشش می‌دهد، لذا کاملاً مطابق با واقع است. در کل می‌توان نتیجه گرفت هر شاخصی که لذت جسمانی یا دنیوی را منهای لذات روحانی و یا حیات آن جهانی در نظر گیرد، مردود است.

۷. تشکر و قدردانی

در به ثمر رسیدن این پژوهش صرفاً نویسندگان نقش ندارند، بلکه سهم داوران محترم مقاله و همچنین همه عزیزانی که در چاپ این اثر دخیل هستند، باید مد نظر قرار گیرد.

۸. سهم نویسندگان

نویسندگان این مقاله معیارهای استاندارد نویسندگی بر اساس پیشنهادات کمیته بین‌المللی ناشران مجلات پزشکی را دارا هستند.

سبل السلام» «يَهْدِي بِهٖ اللّٰه» مقید به جمله «مَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ» شده است. خداوند شرط کرده تنها کسانی را هدایت می‌کند که خوشنودی خدا را دنبال می‌کنند. از آیه معلوم می‌شود زمانی خداوند هدایت بالقوه را فعلیت می‌بخشد که مکلف پیرو رضوان و خوشنودی الهی باشد. بنابراین مراد از «هدایت» در اینجا هدایت به معنای رساندن به مقصد است، نه نشان دادن راه (۹، ۲۳). در آیه ۱۷۵ سوره نساء آمده است: «فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللّٰهِ وَ اعْتَصَمُوا بِهٖ فَسَيَدْخُلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَ فَضْلٌ» که اشاره دارد به این که طالب لذت‌های معنوی مشمول رحمت غیر متناهی خداوند در دنیا و آخرت می‌شود.

- افزایش ظرفیت درونی: خداوند در آیه ۱۲۵ سوره انعام انسان طراز قرآن را چنین معرفی می‌کند: «فمن یرد الله ان یهدیه یشرح صدره للاسلام» منظور از «صدر» روح و فکر است و منظور از شرح همان وسعت روح و بلندی فکر و گسترش افق عقل آدمی است که در برخی منابع از آن به شرح صدر مطلق یاد شده است (۲۴)، زیرا پذیراشدن حق، احتیاج به خوراک‌های معنوی و لذات پاک و طیب دارد. علاوه بر این نیازمند گذشت از منافع شخصی است که جز صاحبان ارواح و افکار بلند آمادگی برای آن نخواهند داشت. بعضی روحشان آن چنان باز است که آمادگی پذیرش هر واقعیتی را، هر چند بزرگ باشد، دارند و بالعکس تنها تغییر برای کسانی که روحشان را تنگ می‌کند، باعث تخریب زندگی‌شان می‌گردد (۱۰).

بنابراین قرآن کریم لذت را امری ذهنی و غیر واقع‌گرایانه تصور نمی‌کند، بلکه بر اساس آموزه‌های وحیانی، لذت امری واقعی و دارای معیارهای قابل سنجش است. تنظیم زیست دنیوی بر مبنای شاخصه‌های وجودشناختی پیشگفته، موجد دو نتیجه وجودی هدایت الهی و افزایش ظرفیت درونی انسان است. بر این اساس درست است که اغلب آیات قرآن در قالب توصیه و اندرز ذکر شده، لکن این گویه‌های به ظاهر ساده خود حکایت از واقعیتی عینی، اما مستور در دل هستی دارد.

۹. تضاد منافع

در این مقاله تضاد منافی وجود ندارد.

References

1. Ibn Sina Abu AL. Gestures and Punishments. Qom: book garden Publication; 2005. p.976. [Persian]
2. Hassanzadeh Amoli H. Commentary on al-Asharat and Punishments of Khaje Nasir al-Din Tusi. Modified by Hassanzadeh S. Qom: Religious Press Publication; 2003. p.10-12. [Persian]
3. Javadi A. The Origins of Ethics in the Quran. Qom: Isra'a Publishing Center Publication; 1999. p.241-45. [Persian]
4. Mesbah Yazdi M. Ethics in the Quran. Tehran: Amir Kabir Publishing Institute Publication; 1994. p.19-80. [Persian]
5. Aavani SH. Is Pleasureism the Same as Utilityism? A Study of Bentham and Mill's Perspective. *Philosophical Meditations Journal* 2010; 21(6): 7-32. [Persian]
6. Abolghasemi MJ. The role of spiritual health in the flourishing of nature. *Medical Ethics Journal* 2019; 13(44): e20. [Persian]
7. Motahhari M. Collections of Works. Tehran: Sadra Publication; 2015. p.3 [Persian]
8. Veenhoven R. Hedonism and happiness. *Journal of Happiness Studies* 2003; 4(4): 437-57. [English]
9. Tabatabaei Seyyed M. Al-Mizan fi Qur'anic Interpretation. Translated by Mousavi MO. Qom: School Teachers Association; No Date. p.91, 167, 399, 433, 488. [Persian]
10. Makarem Shirazi N. Exemplary Commentary. Qom: Dar al-Akb al-Islami Publication; 1371. p.39, 130, 139, 211, 400, 436. [Persian]
11. Raghav E. Translation and Research of the Qur'anic Verbs. Translated by Khosravi HO, Gholamreza M. Tehran: Mortazavi; 1369. p.506, 624. [Persian]
12. Mesbah Yazdi M. Ethical Schools. Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute Publication Center Publication; 2005. p.344. [Persian]
13. Qurati M. Interpretation of Light, Cultural Center. Lessons from the Qur'an Publication; 2009. p.418. [Persian]
14. Zamani A. Religious Faith and Existential Suffering. *Theological Philosophical Research Journal* 2004; 69(20): 26-49. [Persian]
15. Taquet Ma. Hedonism and the choice of everyday activities. *USA: Psychological and Cognitive Sciences* 2016; 113(35): 30-113. [English]
16. Tayeb AB. Atib al-Biyan. Qom: Islam Publication; 1369. p.5-6, 499. [Persian]
17. Riahi B. Article reviewing the concept of happiness and its effects from the perspective of the Quran. *Quran Theological Journal* 2015; 10(4): 113-142. [Persian]
18. Bodnar R. Pleasure and Pain: Teaching Neuroscientific Principles of Hedonism in a Large General Education Undergraduate Course. *Undergrad Neuroscience Education Journal* 2013; 12(1): 34-41. [English]
19. Wesley CM. Bentham's Felicific Calculus. *Political Science Quarterly* 1918; 20(2): 161-183. [English]
20. Ghani M. The Impact of Aesthetic Pleasure Concept on the Restoration of the Paintings of the Nineteenth Century. *Fine Arts Journal* 2014; 43(55): 13-20. [Persian]
21. Mostafavi H. Qur'anic word research. Tehran: Al-Tabar al-Nashar Institute of Islamic Ministry and Islamic Guidance; 1417. p.151. [Persian]
22. Haji Sadeghian A. Conceptualization and Tracing of Life of Taybeh from the Qur'an's Viewpoint. *Religious Anthropology* 2014; 35(31): 165-185. [Persian]
23. Sarvari Majd A. The Role of the Socialist Guiding the Imam's Order in the Interpretation of Al-Mizan. *The Thought of Allameh Tabataba'I Journal* 2014; 27(13): 129-152. [Persian]
24. Ghasemi Nejad M. Sadr's explanation from the Quran's point of view. *Journal of Quranic Education* 2012; 39(8): 107-132. [Persian]

BEJ

Bioethics Journal

2020; 10(35): e3

Journal Homepage: <http://journals.sbmu.ac.ir/en-be>

ORIGINAL RESEARCH

Explaining the Ontological Characteristics of Pleasure from the Perspective of the Teachings of Revelation

Mohsen Shiravand¹ , Zahra Sadat Mirhadi^{2*}

1. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

2. MSc of Nahjolbalaghe, Department of Ahlulbayt Studies, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article history:

Received: 30 October 2019

Accepted: 16 May 2020

Published online: 04 August 2020

Keywords:

Philosophy of Ethics

Pleasure

Holy Quran

Ontology

* Corresponding Author: **Zahra Sadat Mirhadi**

Address: University of Isfahan, Isfahan, Iran.

Postal Box: 8174673441

Tel: 031 3793 2308

Email:

zahrasadat.mirhadi2016@gmail.com

ABSTRACT

Background and Aim: Undoubtedly, pleasure is the most basic need of human beings that discussed by philosophy of ethics. Human instinctively desires pleasure and avoids suffering. The measurement of pleasure criteria was firstly discussed by the famous British philosopher Jeremy Bentham. The aim of this study is to explain the ontological features of pleasure from perspective of the teachings of revelation.

Materials and Methods: In this analytic research with qualitative approach, after reviewing the theoretical literature of the research, the ontological characteristics of pleasure were extracted from verses of the Holy Qur'an and then based on them, ontological approaches were presented.

Findings: The most important ontological characteristics of the pleasure extracted from the Holy Quran include stability and permanence, pure goodness, existential growth, purity, fertility and, security and culm, expansion and inclusion, certainly obtainable, satisfaction and holly life. The regulation of life based on the aforementioned ontological characteristics, creating two approaches of divine guidance and increasing human inner capacity.

Ethical Considerations: In order to organize this research, while observing have been observed the authenticity of the texts, honesty and fidelity.

Conclusion: The findings show that from the perspective of the Holy Quran, pleasure is not a mental and unrealistic subject, but based on revelatory teachings, it is a realistic subject and has some measurable criteria. Although most of the verses of Qur'an are mentioned in the form of advice, but these seemingly simple statements indicate an objective but hidden reality in the heart of the universe.

© Copyright (2018) Medical Ethics and Law Research Center, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Cite this article as:

Shiravand M, Mirhadi ZA. Explaining the Ontological Characteristics of Pleasure from the Perspective of the Teachings of Revelation. *Bioethics Journal* 2020; 10(35): e3.